

TOESPRAAK EKKLESIA AMSTERDAM ZONDAG 25 NOVEMBER 2018

Handen en voeten (Exodus 39)

Alex van Ligten

1.

Exodus is hét grote boek van de bevrijding. Het slavenvolk dat tegen de heersende verwachting, tegen de verwachting van de heersers en tegen de eigen twijfel en wanhoop in, ontkomt aan de onderdrukking en zijn weg gaat naar een goede toekomst, een land van louter licht.

Een van de bijzondere kanten van Exodus is dat er geen verhaal van wordt gemaakt met vliegende vaandels en slaande trom. Er is veel aandacht voor wat bevrijdend handelen vaak zo gecompliceerd maakt: dat de mensen die de beweging aanvoeren ook zelf kunnen verwijfelen, of af en toe gek worden van hun moeilijk in beweging te krijgen achterban. Dat er terugverlangd kan worden naar de zekerheden die de onderdrukking en het dapper dragen van je lot ook in zich hebben.

Maar er is een macht ten goede die de bevrijdingsbeweging gaande houdt, die ze erdoorheen helpt. Ze houden uittocht, exodus, uit de wereld van de goden van de heersende orde, doodsmachten, onder leiding van de God die tot het leven bevrijdt, zo vat onze mede-ekklesiast Dick Boer het samen (in *Verlossing uit de slavernij*, 2009).

Krachtige en prachtige bijbelse beelden worden gebruikt. Ze trekken door het doodswater heen dat daarna hun vijanden overdekt. Ze trekken door de woestijn, de wildernis naar een land van melk en honing. Ze leren leven van vertrouwen, en ze vertoeven langere tijd bij een berg waar hun leider Mozes de richtlijnen ontvangt van de God van de bevrijding. Die God wil een verbond met hún sluiten, de mensen die uit hun vernedering zijn opgericht. Die macht van het goede, ze noemen hem God, wil niet dat ze nu zijn onderdanen worden, hij maakt ze in dat verbond dat hij sluit tot bondgenoten. Het is zijn liefdesverklaring aan de mensen, achter elke richtlijn, elk gebod dat Hij geeft, gaan de woorden 'Ik houd van jullie' schuil.

IK-BEN-MET-JE, zo heeft hij zijn naam aan Mozes bekend gemaakt, zo heeft Mozes hem aan het volk voorgesteld. Bij de mensen wil Hij wonen, met de mensen wil Hij optrekken, een leven, een geschiedenis lang.

Tot zover de inhoud van het voorafgaande.

Nou ja, 'voorafgaande'... Dit is het eigenlijk, zou je denken. De bevrijding wordt gevierd, de vrijheid krijgt inhoud door de richtlijnen die erbij worden verstrekt, en dat is dan het boek van de Exodus, hoofdstuk 1 tot en met 24.

De schrijver zet er een punt achter, 'Einde' of 'Wordt vervolgd', als hij al mocht denken aan het schrijven van het verhaal van de intocht in het land dat beloofd is.

2.

Maar nu gebeurt er voor een boek iets raars. Vanaf hoofdstuk 25 gaat het tot en met hoofdstuk 40 over de bouw, inrichting, stoffering van de 'Tent der Ontmoeting'. Met één intermezzo, over het gouden kalf dat het volk gaat aanbidden als het ze te lang duurt. Daarvoor horen we zeven hoofdstukken lang de instructies van God aan Mozes voor de aankleding van die tent en van de liederen die er dienst moeten doen, en nadat het volk door Mozes krachtadig is teruggeroepen van zijn dwaalwegen gaat het nog eens zes lange hoofdstukken over

de uitvoering van dat werk. Voor wie tijdens de lezing dacht: wat krijgen we nou? Is dat een troost: verreweg het meeste hebben we uit dat merkwaardige gedeelte niet gelezen.

Dus: ze zitten daar in Nergensland, de Sinaïwoestijn, ze hebben er wel te eten (al is dat een nogal eenzijdig dieet), maar ze moeten toch vóórtgaan, zou je denken. Een gouden toekomst wenkt, de dageraad boven het beloofde land gloort. Makers op, de rugzak om den schouder, tot de reis ons geschaard, een blinkende morgen wacht in het nieuwe land. En andere ferme taal: niet meer suffend daar staan, maar welgeschapen en van zessen klaar voortgaan op het pad der vrijheid. Dát is aan de orde nu!

Maar wat ze doen is: een feesttent in elkaar zetten. Sommige strenge uitleggers hebben de grote omvang van deze teksten verklaard met: juist hier was het allemaal om begonnen. Die hele bevrijdingsgeschiedenis uit de slavernij was er enkel en alleen op gericht dat Israël God zou dienen in zijn huis. De cultus is het ene grote doel. Anderen zeggen bij de uitgebreidheid van dat laatste Exodusgedeelte: 'Wat de moderne lezer een onnodige herhaling acht, was typisch gebruik in de Oud-oosterse literatuur.'

Het bijbelcommentaar waarin die zinnen staan gedraagt zich vervolgens als typisch moderne lezer door de laatste zes hoofdstukken van Exodus er in vijf bladzijden van zijn ruim 250 kantjes tellend boek doorheen te jassen. Met de mededeling dat ze daar in het oude oosten wel vaker van die gedetailleerde opsommingen gaven, 'die als archivalia dienden'.

3.

Als je er niet zo vooringenomen 'modern' naar kijkt en dooddoeners over het oude oosten uit de weg gaat, kom je beter uit bij de betekenis van zo'n groot gedeelte.

God heeft in de geboden zijn liefdesverklaring afgegeven. Het wordt steeds duidelijker dat deze goddelijke macht niet goddelijk wil heersen over de mens, maar eerder menselijk onder ons wil zijn. Onze oriëntatie in dit leven. Zo dichtbij als maar mogelijk is.

God woont bij ons, zegt Israël in zijn verhalen. En wat hier gebeurt, is dat er een plaats komt 'waar zichtbaar wordt hoe wonderlijk deze mensenminnende God wel is,' zegt Dick Boer, 'in de woestijn, waarin de bevrijdingsbeweging zich bevindt, wordt de schoonheid zichtbaar gemaakt die te wachten staat.'

Lees die zin nu nog eens, zonder het daar - lang geleden, ver weg, 'in het oude oosten' - te situeren? Als wij, met onze hoop op 'een nieuwe wereld waar brood en recht en waardigheid en liefde is voor al wat leeft', onszelf zien als deel van die bevrijdingsbeweging, hoe klinkt het dan?

'In de woestijn, waarin de bevrijdingsbeweging zich bevindt, wordt de schoonheid zichtbaar gemaakt die ons te wachten staat.' Die woestijn is deze wereld waarin wij leven. En we hopen en verlangen op onze beste momenten naar iets beters, we willen geen vrede sluiten met het bestaande, want deze bestaande orde is wanorde.

Om het daartegenin vol te houden, moet de schoonheid van de goede toekomst zichtbaar gemaakt worden. In muziek, in woorden, in het geven van handen en voeten aan dat verlangen. Kleine en grote daden van gerechtigheid.

4.

Ik heb bij deze ook het thema van de afgelopen weken genoemd, 'handen en voeten'. Exodus lezen bij dit thema kwam goed uit, omdat het volk in het eerste deel van dat boek de

voeten moest gebruiken, de gang maken uit het slavenhuis naar de toekomst in vrijheid, en in het tweede deel de handen laten wapperen, om alles rond de woning voor God in elkaar te zetten.

Maar dan staat er ineens in forse letters op de liturgie: 'Wonen overal', naar het slotlied dat we zullen zingen.

En dat klopt dan ook weer. Want die Tent der Ontmoeting, een plek waar mensen kunnen komen om zich bij God te weten, wordt met de uiterste zorg en precisie in elkaar gezet, aan elk ringetje, toetertje en belletje, elke stof en kleur, wordt uiterste aandacht besteed, maar dat alles is niet voor een vaste woning, het staat niet als een huis, maar is draagbaar als een tent. De bevrijdingsbeweging beweegt zich in de richting van de vrijheid en God beweegt mee.

En dat al die uiterste details zo uitvoerig worden beschreven, in opdrachten om het zo en niet anders te doen en vervolgens lange uiteenzettingen over de feitelijke vervaardiging van alles, dat heeft een bijzonder doel. Niet om een inventarislijst te leveren, zodat ze bij elke volgende dagmars goed konden controleren of alle items wel waren ingepakt - dat zou trouwens wel een geheel eigen verklaring kunnen zijn voor de veertig jaar die de tocht door de woestijn duurde - maar om het grote refrein van de slothoofdstukken van Exodus voluit te laten klinken.

Wij hoorden het in onze lezing vier keer, en in totaal staat het maar liefst achttien keer in de laatste twee hoofdstukken van Exodus:

'Zij maakten het zoals JHWH aan Mozes had opgedragen.'

Maken is in het Hebreeuws hetzelfde als doen, en dat opdragen komt in het Hebreeuws van dezelfde stam als het woord voor gebod.

De kern van de geboden bij de Sinai, de eerste serie die op de tien geboden volgt, is: doe rechtigheid, doe wat goed is. Zorg ervoor dat iedereen kan delen in de vrijheid die jullie gekregen hebben, zorg ervoor dat er geen nieuwe ongelijkheid en afhankelijkheid ontstaat, scheld de schulden op tijd kwijt, leef zoveel mogelijk al in de wereld die nog algemeen geldig moet worden: in waarheid, vrede en recht.

Grote en hoge opdrachten en we zijn nog steeds bezig om alle tegenkrachten de baas te worden. Je zou er af en toe de moed bij verliezen, in cynisme verzinken, jezelf realist noemen en weten dat het toch nooit wat kan worden. Na elk teken van hoop, elke stap voorwaarts, komt er ontgoocheling, teruggang.

En nu zegt dit laatste hoofddeel van het boek van de bevrijding op het laatst zelfs om de andere zin: 'Zij maakten het zoals JHWH aan Mozes had geboden.'

Dat is een omkering van onze doemdenken: wat in de hemel bedacht is, kan op aarde gerealiseerd worden. Het is ook een omkering van dat zinnetje dat 'alles wat wij over boven zeggen, hier op aarde bedacht is'. Suffe, duffe onzin.

Dit hier is waar: wat in de hemel bedacht is, kan op aarde worden waargemaakt. Het krijgt handen en voeten.

En als dat voor efods, weefwerk, kragen, mantels, goudklokjes, granaatappels, linnen lijfrokken, hoofddeksele en een heilig diadeem geldt, dan geldt het zeker ook voor vrede, rechtigheid, liefde, geluk, eten en drinken genoeg voor al wat leeft: wat in de hemel bedacht is, kunnen wij op aarde waar maken.

5.

Deze uitleg wordt onderbouwd door de woordkeuze van Exodus. Het slot van onze lezing:

'Zo werd het dienstwerk aan de Woning voltooid' -
dat correspondeert in woordkeuze met de scheppingshymne in Genesis:
'Zo werden hemel en aarde voltooid.'

Er is meer: tussen dit lange gedeelte over de bouw en inrichting van deze woning en Genesis 1 en 2, telde de grote Joodse rabbijn Rasji zeven overeenkomstige zinswendingen. Dus de mensen zijn in Exodus niet alleen bevrijde wezens geworden, zij zijn ook scheppende wezens geworden. Niet alleen meer schepselen, maar medescheppers. Voeten gekregen om de toekomst in te wandelen, handen om in het heden te handelen.

'Tent der ontmoeting', 'de aanwezigheid van Ik-ben-met-je', hoe gaat dat eigenlijk? Wat zie je dan, wat merk je dan?

Oei, één vraag? Of een hele toespraak, zo niet een heel theologisch werk?

Nee hoor. Exodus vertelt het, na alle keren dat zij het maakten en deden zoals JHWH het had geboden en de woorden: 'Mozes voltooide het werk' (Exodus 40:33).

Dan komen de slotregels van het boek:

*De wolk bedekte de Tent der Ontmoeting.
Als de wolk omhoogkwam boven de Woning,
braken de kinderen van Israël op,
al hun tochten.
Maar kwam de wolk niet omhoog,
zij braken niet op
tot de dag dat zij weer omhoogkwam.
Overdag was de wolk van JHWH op de Woning,
's nachts was daar vuur in
voor de ogen van heel het huis van Israël,
op al hun tochten.*

God is als op de Sinai bij ons in wolk en vuur. Als de wolk om je heen is, kun je niets zien. Als zij optrekt, zie je God niet. Je ziet elkaar, en een weg om te gaan. Als dat God niet is, dan weet ik het ook niet meer.

Kortom, we wonen overal, maar zijn nog nergens thuis. Wel onderweg, met goede moed en af en toe in schoonheid zichtbare toekomst om ons heen. Ooit wel thuis, in dat prachthuis op een groene heuvel, waar alles welkom is, waar alles woont.

Zo moge het zijn en zo gaan we het zingen.